

سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی

رومیناسادات طالبی مقدم¹

دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان پردیس بنت الهدی صدر فردوس

چکیده

در این پژوهش ابتدا سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی را به صورت جداگانه تعریف کردیم و سپس رابطه بین این دو را بررسی می‌کنیم.

پژوهش از نظر هدف جزو پژوهش‌های کاربردی بوده که در قالب توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است و جهت گردآوری اطلاعات پژوهش حاضر، از متون اسنادی و کتابخانه‌ای، مقالات و سایت‌های اینترنتی بهره گرفته شده است.

هدف از این پژوهش بررسی اهمیت سرمایه اجتماعی و تاثیر تاب‌آوری اجتماعی بر آن است.

اگر به این دو مؤلفه اهمیت و توجه نشود، جامعه دچار خطرات و تهدیدهایی می‌شود که این تهدیدها و خطرات همان آسیب‌های اجتماعی هستند.

کلید واژه

سرمایه اجتماعی - تاب‌آوری اجتماعی - اعتماد - مشارکت - آسیب اجتماعی

مقدمه

سرمایه اجتماعی، یا بعد معنوی یک اجتماع، میراثی تاریخی است که از طریق تشویق افراد به «همکاری» و «مشارکت» در تعاملات اجتماعی، قادر است به حل میزان بیشتری از معضلات موجود در آن اجتماع، فائق آید و حرکت به سوی رشد و توسعه شتابان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و... را امکان پذیر سازد.

پرسش‌های پژوهش

¹ rominatalebi25@gmail.com

۱. سرمایه اجتماعی چیست؟

۲. تاب‌آوری اجتماعی چیست؟

۳. رابطه بین سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی چیست؟

فرضیه پژوهش

۱. سرمایه اجتماعی مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی است که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان آنها برقرار است، در آن سهیم هستند.

اعتماد اجتماعی یکی از مولفه‌ها و یا پایه اصلی سرمایه اجتماعی است.

در تمامی تعاریفی که از سرمایه اجتماعی شده است، «روابط اجتماعی» و «اعتماد اجتماعی» دو عنصر کلیدی این مفهوم بودند.

۲. تاب‌آوری اجتماعی را میتوان ظرفیت تبدیل و تحول، تطبیق و سازگاری و توان مقابله با تنش و بحرانهای اجتماعی نامید. تاب‌آوری اجتماعی از ظرفیت و توانایی خاصی در افراد و گروهها، خانواده و جوامع صحبت میکند که عمدتاً یادگیری و سازگاری در تغییرات تحمیل شده، و همچنین قدرت تطبیق با شرایط و متقضیات را در بر خواهد داشت؛ این به ساده‌ترین معنا برخورداری از آغازی همیشگی است. احیای مهربانی، توسعه سازگاری، قدرت مبتنی بر انعطاف، سرمایه و سازندگی اجتماعی را تقویت میکند و همزمان موجب و دستاورد تاب‌آوری است. زمانی که جامعه‌ای با نیازهای تازه، خطرات و یا تهدیدات مواجه میشود دچار درهم شکستگی و بحران خواهد شد. از این رو بسیاری از متون بازگشت سریع به شرایط قبل از بحران را تاب‌آوری نامیده‌اند. و براین اساس مطالعات تاب‌آوری ماموریت اصلی خود را برگشت پذیری در سریع‌ترین زمان ممکن، و با حداقل آشفتگی و حفظ شایستگی میدانند. توسعه تاب‌آوری باعث میشود که امداد و حمایت‌های اجتماعی به هنگام و هماهنگ، فراگیر و جامع در حد بهینه اعمال گردد.

۳. در سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی، مشارکت و اعتماد نقش تقریباً متشابهی دارند. اگر این دو مورد و علاوه بر این‌ها نباشد، جامعه دچار آسیب‌های اجتماعی می‌شود.

ضرورت پژوهش

سرمایه اجتماعی را می‌توان در کنار سرمایه‌های اقتصادی و انسانی، بخشی از ثروت ملی به حساب آورد که بستر مناسبی برای بهره‌برداری از سرمایه انسانی و فیزیکی (مادی) و راهی برای نیل به موفقیت قلمداد می‌شود. بدون سرمایه اجتماعی، هیچ اجتماعی به هیچ سرمایه‌ای نمی‌رسد، به طوری که بسیاری از گروه‌ها، سازمان‌ها و جوامع انسانی، بدون سرمایه اقتصادی و صرفاً با تکیه بر سرمایه انسانی و اجتماعی توانسته‌اند به موفقیت دست یابند، اما هیچ مجموعه انسانی، بدون سرمایه اجتماعی نمی‌تواند اقدامات مفید و هدفمندی انجام دهد.

از سوی دیگر، سرمایه اجتماعی، به زندگی فرد، معنی و مفهوم می‌بخشد و زندگی را ساده‌تر و لذت بخش‌تر می‌کند. پس به طور کلی می‌توان گفت: هر چه سرمایه اجتماعی ملتی بیشتر باشد، آن ملت، خوشبخت‌تر و ثروتمندتر خواهد بود.

در سال‌های اخیر به خصوص بعد از ایجاد بحران مالی ۲۰۰۸، مخاطرات و تغییرات ایجاد شده در حوزه اقتصادی بر سایر حوزه‌ها مثل حوزه سیاسی، زیست محیطی و مخصوصاً حوزه اجتماعی اثرگذار بوده و بر میزان آسیب‌ها و بحران‌های اجتماعی افزوده است. بر همین مبنا مباحث مربوط به مقاوم‌سازی و تاب‌آوری اجتماعی در کنار سایر نظریه‌ها مطرح و در مبادی نظریه و آکادمیک از جایگاه مهمی برخوردار گشته است. در واقع بحث تاب‌آوری اجتماعی می‌گوید زمانی یک سیستم اجتماعی تاب‌آور است که بتواند مخاطرات موقت یا دائم را جذب کرده و خود را با شرایط به سرعت در حال تغییر، انطباق دهد، بدون از دست دادن کارکرد خود. در این مقاله سعی شده است به روش کتابخانه‌ای مروری بر کتب و مقالات معتبر علمی که در سال‌های اخیر در این حوزه منتشر شده‌اند، داشته و تعاریف تاب‌آوری اجتماعی و شاخص‌های اندازه‌گیری این مفهوم معرفی گردد. آگاهی از مباحث، تلاش و تجارب کشورهای دیگر در این حوزه می‌تواند در سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و حتی اقدامات اجرایی و ارزیابی آن‌ها مفید و موثر واقع شود.

پیشینه پژوهش

تا کنون پژوهشی در باره موضوع و ارتباط سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی صورت نگرفته است.

روش پژوهش

پژوهش از نظر هدف جزو پژوهش‌های کاربردی بوده که در قالب توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است و جهت گردآوری اطلاعات پژوهش حاضر، از متون اسنادی و کتابخانه‌ای، مقالات، سایت‌های اینترنتی بهره‌گرفته شده است.

لازم به ذکر است که این تحقیق با توجه به رویکرد مدیریتی آن، جزو به روزترین پژوهش‌های صورت گرفته می‌باشد.

زمانبندی پژوهش

بررسی پیشنهاد تحقیق، جستجو در منابع و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات، تنظیم و طبقه‌بندی داده‌ها،

نگارش مقاله: یک ماه

تعریف عمومی از سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی، عبارت است از یک ظرفیت (جوهر اجتماعی) که هماهنگی و همکاری را در جامعه و گروه، تسهیل می‌کند. در واقع، می‌توان سرمایه اجتماعی را یک مفهوم مرکب که دارای سه بعد: ساختار، محتوا و

کارکرد است ، تلقی نمود که ساختار اجتماعی آن ، همان شبکه ارتباطات اجتماعی است و محتوای آن ، عبارت از اعتماد و هنجارهای اجتماعی است و کارکرد آن نیز همان عمل متقابل اجتماعی است .

عوامل تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی

عوامل ساخت سرمایه اجتماعی را به چهار دسته تقسیم کرده اند:

1. عوامل نهادی : نهاد به معنای قانون ، رسم ، عرف ، عادت و یا سازمانی است که در زندگی سیاسی یا اجتماعی مردم ، مؤثر واقع می شود و نظام هدف داری را در جهت رفع نیازهای یک اجتماع سازمان یافته ، ایجاد می کند ، مانند : دولت که از طریق وضع قوانین و ایجاد نظام هدفدار ، موجب تشکیل سرمایه اجتماعی می شود.
2. عوامل خودجوش : هنجارهایی که به صورت خودجوش ، به جای قانون و دیگر نهادهای رسمی ، از کنش های متقابل اعضای یک اجتماع به وجود می آیند و ناشی از انتخاب های تعمّدی نیستند ، در این دسته قرار می گیرند .
3. عوامل بیرونی : منظور از این دسته عوامل ، هنجارهایی هستند که از جایی ، غیر از همان اجتماعی که در آن به کار رفته اند ، سرچشمه می گیرند ، همچون : دین ، مذهب ، ایدئولوژی و فرهنگ یا تجربه مشترک تاریخی .
4. عوامل طبیعی : در این گروه ، دو دسته از عوامل : «روابط خویشاوندی» و «همبستگی های قومی و نژادی» قرار می گیرند .

ابعاد سرمایه اجتماعی

در یک دسته بندی ، سرمایه اجتماعی به سه بُعد : ساختاری ، شناختی و ارتباطی تقسیم می شود که در ادامه به بررسی هر یک از این ابعاد می پردازیم .

1. بعد ساختاری:

این بُعد ، به سه دسته زیر تقسیم می شود:

- الف : پیوندهای موجود در شبکه ، شامل : وسعت و شدت ارتباطات موجود در شبکه .
- ب : شکل و ترکیب شبکه ، شامل : سلسله مراتب شبکه ، میزان ارتباط پذیری و تراکم شبکه .
- ج : تناسب سازمانی ، مثلاً : تا چه اندازه شبکه ایجاد شده برای یک هدف خاص ، ممکن است برای اهداف دیگر نیز استفاده شود .

2. بعد شناختی:

این بعد که محور آن، شناخت (یعنی فعالیت‌های ذهنی، عقلی و اندیشه‌ای) است، با استفاده از زبان مشترک، بینش مشترکی از اهداف و ارزش‌ها را برای اعضای شبکه فراهم می‌کند و مقدمه فعالیت بهینه آنان در نظام اجتماعی را فراهم می‌نماید و شامل: زبان، علائم مشترک و روایت‌های مشترک است.

3. بعد ارتباطی:

این بعد، شامل مؤلفه‌هایی چون: اعتماد، هنجارها، تعهدات، روابط متقابل و تعیین هویت مشترک است.

یک تقسیم‌بندی دیگر

دسته‌بندی دیگری از ابعاد سرمایه اجتماعی توسط گروه «کِنِدی» در دانشگاه هاروارد، انجام شده که در عین توجّه به متغیرهای تقسیم‌پیشین، سرمایه اجتماعی را به گونه‌ها و ابعاد متنوع‌تری تقسیم نموده است:

1. اعتماد:

تعریف اعتماد

اعتماد به میزان اطمینان افراد در مورد اینکه دیگران چقدر به حرف‌های خود عمل می‌کند و یا انتظار می‌رود که عمل کنند و بالاخره حرف‌های آنان به چه میزان موثق است اطلاق می‌شود. (پیران، ۱۳۹۲: ۱۰۷)

الف: اعتماد اجتماعی: شامل اعتماد به افرادی مانند: همسایه، همکار، فروشنده یک فروشگاه، یک هم‌کیش، پلیس و خلاصه همه کسانی است که در زندگی روزمره با آنها در ارتباط هستیم.

ب: اعتماد میان نژادهای مختلف: ممکن است سرمایه اجتماعی، میان نژادهای مختلف (سیاه، سفید، زرد) بررسی شود و میزان اعتماد نژادها به همدیگر سنجیده شود.

اعتماد و سرمایه اجتماعی

به نظر بسیاری از محققان، سرمایه اجتماعی به اعتماد وابستگی کامل دارد. بدون سطح قابل قبولی از اعتماد، روابط، اجتماعات، همکاری و تعهد متقابل که لازمه‌ی سرمایه اجتماعی هستند، نمی‌توانند وجود داشته باشند سرمایه اجتماعی بدون برخی از بنیادهای اعتماد، نمی‌تواند گسترش یابد. (پیران، ۱۳۹۲: ۱۱۳)

سرمایه اجتماعی مفهوم‌های متعدد و متفاوتی دارد. یکی از این تعریف‌ها، تعریف جین جاکوبز است. وی سرمایه اجتماعی را اینگونه تعریف کرد: سرمایه‌ی اجتماعی شبکه‌ی پیچیده‌ای از روابط انسانی است که در طول زمان ایجاد می‌شود و حس مسئولیت شهروندی را پرورش می‌دهد. شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه‌ی اجتماعی را تشکیل می‌دهد و باعث می‌شود که ساکنین این مناطق در مورد حفظ نظافت، کاهش جرم و جنایت خیابانی، در خصوص بهبود کیفیت زندگی و سایر تصمیم‌های مربوط به

محل زندگی مشترک، مسئولیت پذیری بیشتری در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند پلیس از خود نشان دهند. (همان : ۱۴)

2. مشارکت سیاسی:

الف : مشارکت سیاسی عادی : این نوع مشارکت را می توان از روی تعداد رأی دهنده ، میزان مطالعه و حجم خرید روزنامه ها ، اطلاعات شهروندان از مسائل سیاسی روز و ... مورد اندازه گیری قرار داد.

ب : مشارکت سیاسی نقادانه : ممکن است مشارکت سیاسی عادی یک جامعه در حد پایینی باشد ، ولی همین جامعه از لحاظ مشارکت سیاسی نقادانه ، سطح بالایی داشته باشد و افراد در فعالیت هایی مثل : راهپیمایی ها ، اعتصابات ، تحریم ها ، تجمع ها ، انقلاب سیاسی و ... حضور فعال داشته باشند.

3. مشارکت و رهبری مدنی:

الف : رهبری مدنی : نقش رهبری افراد در گروه ها ، باشگاه ها ، انجمن ها و امور شهر یا مدرسه و دانشگاه و نظایر اینها - که اشکال مختلف مشارکت مدنی هستند - ، گونه ای از سرمایه اجتماعی است.

ب : مشارکت مدنی : یعنی افراد جامعه تا چه اندازه در انواع گروه های مذهبی ، باشگاه های ورزشی ، سازمان های جوانان ، انجمن های مربوط به والدین ، گروه های و مؤسسات خیریه ، تعاونی ها و اتحادیه های کارگری ، فرهنگسراها و ... فعالیت می کنند.

۴. پیوندهای اجتماعی غیر رسمی:

این بعد ، بر خلاف بعد قبلی ، به سنجش جنبه های غیر رسمی سرمایه اجتماعی می پردازد ، مانند : تعداد دوستان یک فرد ، میزان معاشرت فرد با دوستان خود در محیط اداری و خارج از آن ، مشارکت در بازی های گروهی ، دیدار از فامیل و ...

5. بخشش و روحیه داوطلبی:

عضویت افتخاری شهروندان در سازمان های غیردولتی خدمات انسان دوستانه و همکاری افراد جامعه با نهادهای خیریه و داوطلبانه ، چه به صورت مالی و فکری و صرف وقت ، از این قبیل سرمایه های اجتماعی است.

6. مشارکت مذهبی:

مذهب نقش خیلی مهمی در سرمایه اجتماعی ایفا می کند . افراد بر حسب دین و مذهبی که دارند ، ممکن است منشاء مشارکت باشند . مانند : فعالیت در امور مساجد و تکایا ، کلیساها و یا اماکن مذهبی و زیارتی

7. عدالت در مشارکت مدنی:

در برخی جوامع تمایل به سوی افراد متمکن، تحصیلات عالی و نژاد خاصی است و بالعکس در برخی جوامع دیگر، افراد فقیر در اولویت قرار دارند. از آن جا که این عوامل در سلامت جامعه مهم هستند، اندازه‌گیری میزان تساوی افراد مختلف در مشارکت‌های اجتماعی، حائز اهمیت است.

8. تنوع معاشرت‌ها و دوستی‌ها:

هر چه فرد با: افراد، طبقات و گروه‌های بیشتر و متعلق به نژادها و مذاهب مختلف در ارتباط باشد و با آنها رابطه دوستی برقرار کرده باشد، به همان اندازه موجب افزایش سرمایه اجتماعی شده است.

هسته اصلی توجه به سرمایه اجتماعی، پیوند بین افراد در مجموعه‌های جمعی یا ارتباطات اجتماعی است که همین ارتباطات منشا شکل‌گیری منبعی پر ارزش به نام سرمایه اجتماعی است که بر توان، مهارت‌ها و امکانات فرد و جمع اضافه شده، هر دورا در شرایط بهتری قرار می‌دهد و در نتیجه مزیتی به حساب می‌آید. تلقی سرمایه‌ی اجتماعی به عنوان سرمایه از همین امر نشأت می‌گیرد. زیرا چنین مزیتی می‌تواند به امکانات مادی نیز تبدیل گردد و از سوی دیگر پایگاه اجتماعی فرد را تقویت کرده، بر قدرت او بیافزاید. سرمایه اجتماعی از این رهگذر توان مانوردهی فرد را نیز گسترش داده، حیطة عمل او را گسترده‌تر می‌سازد. این بحث‌ها در مورد جمع نیز صادق است. (پیران، ۱۳۹۲: ۱۱۷)

هنجارها

بر پایه تعریفی، هنجارهای اجتماعی شکلی از کنترل اجتماعی غیررسمی را فراهم می‌آورد و جایگزین تضمین‌های حقوقی نهادینه شده و کاملاً رسمی می‌گردد. بر اساس نظریه‌ی کلمن، هنجارهای اجتماعی حق کنترل عمل هر کنشگری را به دیگران انتقال می‌دهند، آن‌هم به این دلیل که آن عمل برای دیگران تبعات مثبت یا منفی دارد.

هنجارهای اجتماعی در متون مرتبط با مفهوم سرمایه اجتماعی، به عنوان رسوم، قواعد غیر رسمی و تفاهات مشترک تعریف شده‌اند که رفتارهای خاص در موقعیت‌های گوناگون را تعیین، تنظیم یا تجویز می‌نمایند (کمیسون استرالیایی مطالعه سرمایه اجتماعی، ۲۰۰۳)

هنجارهای اجتماعی عمومی، شامل ویژگی‌هایی چون صداقت، پیروی از قانون، اخلاق کاری، احترام به افراد مسن، تساهل و پذیرش تنوع و کمک به افراد محتاج است. همچنین هنجارهای اجتماعی را می‌توان به موقعیت‌های خاصی نظیر پرداخت به موقع صورت حسابها، رعایت حق تقدم در صف بستن جلوی پیشخوان مغازه‌ها، برگرداندن اشیاء گمشده دیگران، دادن جای خود به افراد مسن در وسایط نقلیه عمومی و تعارفات مختلف نیز مربوط دانست.

هنجارهای اجتماعی اغلب الگوهای رفتار قابل پیش‌بینی مفید افراد در اجتماع را تسهیل می‌نمایند. بدون هنجارها، به دشواری می‌توان تصور کرد که تعاملات تبادلات بین‌گروهی‌ها صورت گیرد.

زیربنای بسیاری از هنجارهای اجتماعی، مفهوم ((معامله مثل)) است که قویاً در عبارت «با دیگران همانگونه رفتار کن که دوست داری با تو رفتار کنند» منعکس شده است. (همان: ۱۰۰)

پیامدها و آثار سرمایه اجتماعی

محور بسیار مهم در بحث سرمایه اجتماعی، توجه به منافع حاصل از وجود سرمایه اجتماعی است. دسترسی به اطلاعات را از جمله منافع مستقیم سرمایه اجتماعی گفته‌اند. زیرا وجود سرمایه اجتماعی دسترسی کنشگران به اطلاعات ارزشمند را تسهیل می‌کند. در زندگی روزمره ایرانیان این منفعت سرمایه اجتماعی در موارد بسیاری به چشم می‌خورد. مثلاً در عرصه‌های شهری به ناگهان گروهی زمین‌های منطقه‌ای واقع در شعاع مفروض را به قیمتی نسبتاً ارزان می‌خرند. پس از مدت کوتاهی اجرای پروژه‌ای گاه عظیم در حاشیه زمین‌های خریداری شده آغاز می‌گردد و قیمت زمین‌های قبلاً خریداری شده چند برابر می‌گردد. در چنین شرایطی تردیدی باقی نمی‌ماند که خریداران اولیه به اطلاعات خاصی دسترسی داشته‌اند. (همان: ۷۶)

نفوذ و کنترل قدرت به طور بدیهی منافع دیگر سرمایه اجتماعی است. باز هم کلمن در مثالی با اشاره به کلپ سنا نشان می‌دهد که چگونه برخی از سناتورهای مجلس سنای ایالت متحده با انباشته کردن برخی تعهدات بر گردن تعدادی از سناتورها از طریق محبتی به آنان، به خوبی می‌توانند در موقع تصویب قانون خاص مورد نظر خود، روی آن حساب کنند. چنین کنترلی به قدرت و نفوذ تبدیل می‌شود و سبب می‌گردد که کنشگر اصلی کارهای خویش را با سرعت و سهولت بیشتر به فرجامی نیکو رساند. (همان: ۷۷)

بالاخره سومین منفعت سرمایه اجتماعی، همبستگی است. هنجارها و اعتقادات اجتماعی قوی همراه با میزان بالای انسداد که در گروه خود بیشتر به کنش و واکنش می‌پردازند. کلمن همبستگی بالای کاتولیک‌ها را دلیل اصلی پایین بودن نرخ افت تحصیلی و رها کردن تحصیل در بین دانش‌آموزان مدارس کاتولیک تلقی می‌کند. کاتولیک بودن گویای محدودیت شبکه‌ای و سطح بالای اعتماد درون گروهی است. اوچی استدلال کرده است که سازمان‌های خانواده و کلان‌محور که از هنجارهای مشترک قوی برخوردارند نیاز کمتری به کنترل و ارزیابی داشته و از تعهد بالای اعضای خود سود می‌برند و در نتیجه هزینه کنترل کمتری را می‌پردازند. (همان: ۷۸)

سرمایه اجتماعی علاوه بر منفعت‌ها زیان‌هایی نیز دارد که در پس از همین منفعت‌ها ممکن است به وجود آید.

بر این اساس زیان‌های سرمایه اجتماعی شامل پرورش دادن رفتارهایی است که به جای بهبود عملکرد اقتصادی به بدتر کردن عملکرد یادشده منجر می‌گردد و به عنوان مانعی بر سر به حساب آوردن و تحرک اجتماعی به شمار می‌روند و به جای متحد سازی اجتماعات محلی به متفرق نمودن آنها همت می‌گمارند و تفرقه را دامن می‌زنند. به قول خوزه کیوستا «سرمایه اجتماعی چون کلسترول هم نوع بد دارد و هم نوع خوب».

آنچه که می‌تواند برای شبکه اجتماعی واحدی یا برای سازمانی مشخص منفعت سرمایه اجتماعی تلقی شود، عیناً یعنی همان مقوله، زبانی برای شبکه اجتماعی یا سازمان دیگری و یا حتی کل جامعه به حساب آید. (همان: ۸۰)

به طور کلی می‌توان گفت که: سرمایه اجتماعی یک ظرفیت، جوهر اجتماعی یا هنجاری غیر رسمی است که همکاری میان افراد و نهادهای یک جامعه را ارتقا می‌بخشد. هر شبکه اجتماعی، برای دستیابی به اهداف خود، علاوه بر افراد آگاه و با تجربه و امکانات و ابزار مادی، به عواملی مانند: اعتماد، تعهد و مسئولیت‌پذیری و ... هم نیاز

دارد که این عوامل، همان سرمایه‌های اجتماعی هستند. حتی یک گروه از خلافکاران (مثل گروهی دزد یا قاچاقچی) هم برای موفقیت در کار خود به سرمایه اجتماعی و هنجارهایی مانند: رفتارهای اخلاقی، قانونمداری، خطرپذیری و اعتماد متقابل در بین اعضای گروه، نیاز دارد. در واقع برای موفقیت دسته جمعی در امور غیر قانونی هم، وجود سرمایه اجتماعی شرط است.

تاب‌آوری اجتماعی چیست؟

نیازهای روزافزونی مبنی بر ارزیابی محرک‌های اصولی تاب‌آوری اجتماعی وجود دارد. بیشترین تحقیقات پیرامون تاب‌آوری، ارزیابی عوامل مرتبط با طیفی از حوزه‌های اجتماعی شامل محیط اجتماعی، اقتصادی، سازمانی، زیرساختی، و طبیعی است. در این شرایط تحقیقات متمرکز بر اهمیت تاب‌آوری اجتماعی می‌باشد که در حقیقت به معنای ظرفیت افراد و جوامع در مقابله با شوک‌ها و استرس‌های بیرونی است، و این که تاب‌آوری چگونه به آمادگی جامعه، واکنش افراد نسبت به حادثه و بهبودی پس از حادثه کمک می‌کند.

کاسیوپو، زاترا و ریس از محققین تاب‌آوری معتقدند که تاب‌آوری اجتماعی یک ساختار چند سطحی است که خود را به صورت ظرفیت افراد و گروه‌ها برای پرورش، تعامل، حفظ ارتباطات اجتماعی مثبت، بردباری، و بهبودی از عوامل استرس‌زا و انزوای اجتماعی نشان می‌دهد. افرادی که مهارت‌ها، علایق و منابع مختلفی داشته و می‌توانند با هم کار کنند احتمال اینکه گروه و جامعه‌ای را بسازند که نسبت به مشکلات و چالش‌های پیش‌بینی نشده به صورت سازگاران واکنش نشان دهد، بیشتر است. یادآوری این نکته مهم است که افراد و گروه‌های همگن و متناسج (که هیچ تفاوت و اختلافی را هضم نمی‌کنند) در مقایسه با همتایان ناهمگن خود، زمانی که در معرض چالش‌های جدید محیطی قرار می‌گیرند، بیشتر در معرض خطر و نابودی هستند.

ابعاد	تاب	آوری	اجتماعی
-------	-----	------	---------

محققین مختلفی من جمله واس، لورنز، آبریس، بن و ک معتقدند که سه نوع ظرفیت برای درک مفهوم تاب‌آوری اجتماعی نیاز است. چهار معیار برای بیان صریح این سه اصطلاح (ظرفیت) وجود دارد. معیار اول واکنش افراد به خطرات بوده و تشخیص فعالیت‌های قبل و بعد از حادثه می‌باشد. معیار دوم، دامنه زمانی، که به افق زمان اشاره دارد. معیار سوم، میزان تغییری که ساختارهای اجتماعی متحمل می‌شوند و معیار آخر خروجی مرتبط با سه ظرفیتی است که در ادامه بدان‌ها اشاره خواهد شد.

هر کدام از این ظرفیت‌ها را می‌توان در یکی از قالب‌های تاب‌آوری اجتماعی قرار داد: ظرفیت مقابله، به اقدامات واکنشی و جذبی (جذب تغییر و هضم اتفاق) اشاره دارد که افراد به کمک منابعی که به طور مستقیم در دسترس آن‌ها قرار دارد می‌دانند که چگونه با خطرات آنی مقابله و بر آن‌ها غلبه کنند. منطق پشت این مقابله (کنار آمدن) ترمیم و اصلاح سطح حال حاضر رفاه جامعه درست پس از وقوع بحران است.

ظرفیت سازگاری، اشاره به اقدامات پیشگیرانه ای دارد که افراد آن‌ها را جهت استفاده از تجربیات گذشته، پیش بینی خطرات آینده و تنظیم و تطبیق معیشت خود بر طبق آن، به کار می‌برند. سازگاری در واقع آمادگی برای تغییرات بیشتر و تامین وضعیت فعلی رفاه و سلامتی فرد در مقابله با خطرات آتی می‌باشد. تفاوت اصلی بین مقابله و سازگاری، دامنه زمانی فعالیت‌های مورد نظر است. در حالی که مقابله، به عامل تاکتیکی و کوتاه مدت می‌پردازد، سازگاری، در واقع عامل راهبردی و برنامه ریزی بلند مدت است.

در انتها، ظرفیت‌های تحول آفرین یا ظرفیت‌های مشارکتی و همکاری که شامل توانایی فرد جهت دستیابی به منابع مالی و مساعدت از طرف عرصه سیاسی - اجتماعی (از سازمان‌های دولتی گرفته تا جامعه مدنی) جهت مشارکت در فرآیند تصمیم‌گیری و ایجاد نهادها در بهبود رفاه فردی و پرورش توانمندی اجتماعی در بحران‌های آتی، می‌باشد. در اینجا تفاوت کلیدی بین سازگاری و تحول بسته به میزان تحول و خروجی ای است که بر آن دلالت دارد. تحول، در واقع تغییری بنیادین است که هدف آن تامین کردن نیست بلکه افزایش رفاه فرد در مواجهه با خطرات حال حاضر و در آینده است.

تاب‌آوری در بحران‌های اجتماعی نقش عمده ای ایفا میکند و شناخته شده ترین عاملی که با تاب‌آوری اجتماعی رابطه معکوس دارد آسیب‌پذیری اجتماعی است، لذا در هر سامانه‌ی اجتماعی برای مواجه شدن با تغییرات و تهدیدات بایستی تمهیداتی لحاظ گردد که بتواند به نحو بهینه مواجهه و مقابله کند. روانشناسی تاب‌آوری به هر حال ناظر بر فرآیندهای روانی اجتماعی است که میتواند شامل تعامل کودک با خانواده، همسالان، محیط‌های آموزشی و سایر بزرگسالان خارج از خانه باشد. بنابراین ترکیب تاب‌آوری با روشهای بالینی، آموزشی، مددکاری و مشاوره بسترساز و حامی رشد و بالندگی انسان خواهد بود و توسعه تاب‌آوری است که به پروتکل‌های درمانی، مداخلاتی و انواع روشهای توانمندسازی اعنبار می‌بخشد.

مشارکت‌های مدنی و حمایت‌های اجتماعی نیز در همه حال بر تاب‌آوری فردی و سلامت اجتماعی تأثیرات عمیق می‌گذارند، چرا که باور افراد (به ویژه آسیب‌دیدگان، مددجویان و توان‌خواهان) نسبت به خود در حمایت‌های اجتماعی پرورده میشود. حمایت‌های اجتماعی میتواند با تقویت جریان رشد و کاهش اثر صدمات، تأثیر انتخاب‌های نادرست، اتفاقات تلخ و بلایای طبیعی را کاهش دهد و از این طریق به توسعه تاب‌آوری اجتماعی کمک کند. چه بسیار از اختلالات رفتاری روانی، آسیب‌ها و گرفتاری‌های اجتماعی که از طریق ارتباطات حمایتی و راه حل‌های مشارکتی بهبود می‌یابند. توانمندسازی بر مبنای اندک توانایی به جا مانده از سانحه نیز از دیگر شگفتی‌های تاب‌آوری بر اساس حمایت‌های اجتماعی است، که البته حداقل دو ویژگی دیگر شامل ویژگی‌های فردی و عوامل خانوادگی را نیز بایستی در آن لحاظ کرد.

سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی

می‌خواهیم رابطه سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی و نقاط مشترک بین این دو و تأثیر بر یکدیگر را بررسی کنیم. عواملی مانند اعتماد، مسئولیت‌پذیری، تعهد، مشارکت، افراد آگاه و باتجربه، امکانات و ابزار مادی و ... همان سرمایه‌های اجتماعی هستند. برای موفقیت‌های اجتماعی، رفتارهای اخلاقی، قانون‌مداری، خطرپذیری و اعتماد

متقابل، مشارکت و تاب‌آوری اجتماعی در بین اعضای گروه و یا جامعه نیاز است. منظور از تاب‌آوری در اینجا یعنی اینکه اگر مشکل یا حادثه‌ای پیش‌آمد، افراد به کمک منابعی که به طور مستقیم در دسترس آن‌ها قرار دارد و می‌دانند که چگونه با خطرات آنی مقابله و بر آن‌ها غلبه کنند.

لذا در هر سامانه‌ی اجتماعی برای مواجهه شدن با تغییرات و تهدیدات بایستی تمهیداتی لحاظ گردد که بتواند به نحو بهینه مواجهه و مقابله کند.

نتیجه‌گیری

سرمایه اجتماعی پدیده‌ای برخاسته از تجارب تاریخی مردم است و لذا همواره در معرض تغییر قرار دارد و بنابراین آسیب‌های اجتماعی مرتبط با آن نیز تغییر پذیر می‌باشند.

ضعف سرمایه اجتماعی، هزینه روابط اجتماعی را افزایش می‌دهد و موجب می‌شود که حل مسالمت‌آمیز تضادها، تفاوت‌های بین شخصی و تضاد‌های اجتماعی به سهولت امکان پذیر نشود.

میزان موفقیت هر جامعه در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی معرف کارآیی نظام اجتماعی است.

آسیب‌های اجتماعی، انرژی هرز رفته‌ای است که نظام اجتماعی ناکارآمد به مردم جامعه تحمیل می‌کند.

به پژوهشگران بعدی پیشنهاد می‌شود که درباره تاثیر تاب‌آوری اجتماعی در به وجود آمدن آسیب‌های اجتماعی توجه بیشتری کنند.

فهرست منابع

۱. ایسنا. بدون اعتماد اجتماعی سرمایه اجتماعی شکل نمی‌گیرد. ۱۴۰۰/۲/۲۷. [/https://www.isna.ir](https://www.isna.ir)
۲. باقری زنور، علمی، بهارک، محمود. (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی؛ نشانه‌های آسیب‌شناختی روابط اجتماعی در ایران. سال دوم. شماره پنجم. زمستان
۳. پیران، پرویز. (۱۳۹۲). مبانی مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی. تهران: نشر علم

۴. حق شناس، معصومه. مجله. حدیث زندگی. مفهوم سرمایه اجتماعی و ابعاد آن. بهمن و اسفند ۱۳۸۴، شماره ۲۷ | [/https://hawzah.net](https://hawzah.net)
۵. طلسچی یکتا، جواد. تاب آوری اجتماعی چیست. ممدکاری اجتماعی ایران. ۱۳۹۹/۱۱/۱۵ | [/https://www.socialwork2015.ir](https://www.socialwork2015.ir)
۶. عبدالرحمانی، رضا. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی. شماره دوم. زمستان
۷. مقدسی، محمد رضا. تاب آوری اجتماعی. خانه تاب آوری. ۹ ژوئن ۲۰۱۶. [/http://www.resiliency.ir](http://www.resiliency.ir)
۸. ویکی نیکی. سرمایه اجتماعی چه نقشی در توسعه پایدار دارد. ۱۳۹۷/۸/۲۶. [/https://www.wikiniki.org](https://www.wikiniki.org)